

УДК 81'367.4

Л. Г. Котнюк,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ НОМІНАТИВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В ПОЕЗІЇ "НОНСЕНСУ" ЕДВАРА ЛІРА

У статті проводиться семантико-структурний аналіз номінативних блоків, що позначають людину в поезії "нонсенсу" Едвара Ліра. Об'єктом дослідження є атрибутивні словосполучення, в яких синтаксично ведучий елемент виражається іменниками, що позначають загальний клас предметів ("man", "lady", "person"), і супроводжується підрядними частинами (ад'юнктами), розташованими в препозиції та постпозиції до ядра.

Складні номінативні одиниці розглядалися дослідниками на матеріалі різних мов: В. М. Нікітевичем, Є. С. Кубряковою, К. Г. Городенською, О. І. Нікітенко [1: 116]. До таких одиниць можна віднести номінативні блоки, утворені іменним елементом, який підпорядковує підрядні частини, виражені прикметником, прийменниковим іменником та означальним реченням.

Мета статті – провести семантико-структурний аналіз складних номінативів на позначення людини в поезії "нонсенсу" Едвара Ліра. **Актуальність** дослідження визначається необхідністю зрозуміти, за допомогою яких засобів мовець виражає свої думки, зокрема, інтересом до розчленованих ономаатологічних одиниць, які ще достатньо не вивчені.

Аналізовані складні номінати на позначення людини – це атрибутивні словосполучення з ядерним іменним елементом, якому властиве прислівне підпорядкування залежних частин (ад'юнктів).

Не дивлячись на те, що словосполучення є об'єктом лінгвістичних досліджень протягом декількох століть, до теперішнього часу відсутнє загальноприйняте визначення цієї синтаксичної одиниці. Спірними є такі питання теорії словосполучення: 1) чи існує словосполучення поза реченням, до складу якого це словосполучення входить як конструктивний елемент, чи його можна вичленити з готового речення; 2) чи існують предикативні словосполучення, утворені парою слів, що виконують в реченні функції підмету та присудка; 3) чи існують сурядні словосполучення, утворені однорідними членами речення [2: 420].

Ці проблеми неоднозначно тлумачаться лінгвістами, які використовують різні підходи до аналізу словосполучення. Ті дослідники, хто при рішенні цих питань виходять із речення, вважають, що словосполучення – це синтаксична єдність, яка виокремлюється з речення та існує тільки в реченні. Цю точку зору поділяли Ф. Ф. Фортунатов, А. М. Пешковський, М. Н. Петерсон, А. А. Шахматов, В. Н. Сухотін [3]. Таке розуміння словосполучень привело до висновків про існування, не тільки підрядних, а й предикативних та сурядних словосполучення [4: 115, 120].

Протилежної думки дотримуються вчені, що виходять у визначенні словосполучення не з речення, а зі слова: вони виключають сурядні та предикативні структури із системи словосполучень. Н. Ю. Шведова, наприклад, називає словосполученням лише конструкції, утворені на основі реалізації підрядних зв'язків [5: 6]. Трактують словосполучення лише як підрядної структури сформувалося в середині ХХ століття під впливом праць академіка В. В. Виноградова. Словосполучення розглядалося як номінативна одиниця, котра разом зі словом входить до структури речення, виконуючи функцію складного найменування предметів та явищ.

Враховуючи той факт, що представники обох груп визнавали підрядні структури як словосполучення, вважаємо можливим розглянути, з одного боку, атрибутивні словосполучення як частини речення, а з іншого боку, проаналізувати їх як складну номінативну одиницю.

При визначенні словосполучення з речення дослідники приходять до висновку, що ця синтаксична одиниця може співпадати з реченням або бути його частиною, а речення може виражатися словосполученням, декількома зв'язаними між собою словосполученнями чи окремим словом, які набули певної інтонації. Аналіз англійських атрибутивних словосполучень як частин речення [4: 116, 139; 6: 47] показав, що їх підрядна частина (ад'юнкт):

а) може стояти перед ядром, тобто бути препозитивним ад'юнктом (a young man), вживатися після ядра, виступаючи постпозитивним ад'юнктом (a friend of mine) або ж оточувати ядро з обох сторін (a folded sheet of paper);

б) у функції постпозитивних підрядних елементів можуть виступати як окремі слова (words unspoken) та словосполучення (a girl with red hair), так і підрядні означальні речення (the girl who lives next door).

Керуючись такими висновками, ми можемо стверджувати, що лінгвістичний статус словосполучення мають частини речень речення типу:

"... a Young Lady of Ryde,
whose shoe-strings were seldom untied;..." [7: 31].

Ядро цього словосполучення "lady" супроводжується підрядними частинами, які розташовані як в препозиції, передуючи ядру (young), так і в постпозиції, слідуючи за ядром (of Ryde; whose shoe-strings were seldom untied). Атрибутивні відношення між ядром і його залежними частинами (ад'юнктами) носять ієрархічний характер і можуть бути графічно представлені таким чином:

Lady

Young of Ryde, whose shoe-strings were seldom untied

Не залежно від того, чи знаходиться ад'юнкт у препозиції, чи в постпозиції до свого ведучого члена, та не залежно від його структури (чи це буде слово, словосполучення чи підрядне означальне речення), цей залежний синтаксичний елемент завжди знаходиться на більш низькому рівні, ніж його ведучий член, а через це означення не може самостійно вступати в синтаксичні зв'язки з іншими членами словосполучення.

Об'єктом нашого дослідження стали атрибутивні словосполучення, що позначають людину, в поезії "нонсенсу" Едвара Ліра. Цей поет став відомим в англійській літературі в середині 19 століття, опублікувавши свої книжки для дітей. Славу йому принесли дві невеличкі збірки – "A Book of Nonsense" (1846) та "More Nonsense" (1872). Коли книги Ліра побачили світ, ними стали захоплюватися не тільки діти, а й дорослі.

Матеріалом нашого дослідження стали вірші із збірки "A Book of Nonsense" [7: 31-42]. Поет використав форму народного лімерика, що складався з п'яти рядків, які римувався за схемою aabba, і починався завжди реченням "There was a young man of ...", яке продовжувалося назвою міста, села чи країни. Зберігши основну схему лімерика з деякими змінами (замість п'яти рядків поет використав чотири рядки), Лір створив ні на що не схожий світ "нонсенсу", де відсутні всі розсудливі правила та закони. У його віршах, наприклад, птахи в'ють гнізда в бороді чоловіків, пані присідають, провалюючись під землю, музиканти грають на арфі підборіддям, танцюристи пускаються в танок з вороном, люди сплять на столі та падають в тарілку з бульйоном. Як і у вчинках героїв, так і в описі їх зовнішності присутні гротеск та гумор: їх підборіддя нагадує кінчик шпильки, носи такі довгі, що сягають пальців ніг, а довжина їх ніг робить можливим за допомогою одного скачка добратися з Турції до Франції.

Як і народний лімерик, аналізовані вірші Ліра починаються з екзистенційного речення "There was...", де "there" є формальним підметом (an empty, grammatical subject; a dummy subject), що вводить повнозначний підмет (the notional subject):

- 1) "There was an Old Man on a hill,
Who seldom, if ever, stood still; ..." [7: 32];
- 2) "There was a Young Lady whose chin,
Resembled the point of a pin, ..." [7: 32];
- 3) "There was an Old Person of Chilly,
Whose conduct was painful and silly" [7: 32].

Повнозначні підмети виражені іменниками "man", "lady", "person", які позначають загальний клас предметів.

Особливістю природної номінації є прагнення створити мотивовану (обумовлену понятійним змістом) назву певного об'єкту. Коли ми зустрічаємо невідомий раніше предмет, то першою формою об'єктивації уявлення про нього (але ще не поняття) буде, очевидно слово, що позначає загальний клас предметів, до якого ми відносимо "новий" предмет. Намагання передати його зміст за допомогою мови породжує опис – сукупність суджень про ознаки цього уявлення. Наявність опису свідчить про перехід до понятійної форми, головною ознакою якого є розчленованість [8].

Повнозначні підмети аналізованих прикладів супроводжуються двома чи трьома уточнюючими означеннями:

- приклад 1: old; who seldom, if ever, stood still;
приклад 2: young; whose chin resembled the point of a pin;
приклад 3: old; of Chilly; whose conduct was painful and silly.

Одне з них завжди стоїть в препозиції до означуваного іменника, інші означення розташовані після цього іменника. Означення, вжиті перед ядерним елементом, позначають вік людини. Це прикметники young/ укр. молодий та old/ укр. старий:

Означення, що стоять після ядерного елемента, мають різну структуру: сполучення прийменника з іменником або підрядного означального речення.

Ті, які виникли внаслідок поєднання прийменника з іменником:

- 1) називають країну, місто, село, частину світу, півострів, де мешкає літературний герой:
- There was a Young Lady of Norway
Who casually sat in a doorway... [7: 34].

- There was an *Old Man of Kamchatka*,

Who possessed a remarkably fat cur... [7: 34].

2) описують зовнішність дієвої особи або якийсь предмет, яким вона володіє:

- There was an *Old Man with a nose*,

Who said, "If you choose to suppose

That my nose is too long, you are certainly wrong!" [7: 31].

Підрядні означальні речення характеризують літературних героїв через опис їх зовнішності (*Who possessed a remarkably fat cur; "If you choose to suppose that my nose is too long, you are certainly wrong!"*) або вчинків (*Who casually sat in a doorway*).

Вивчаючи екзистенційні речення в аналізованих віршів, ми намагалися дослідити, чи правомірно відносити підрядні означальні речення до складу підрядної частини атрибутивних словосполучень. Варто зазначити, що відсутня однаковість поглядів на цю проблему.

Дехто з лінгвістів виносить підрядне означальне речення за межі атрибутивного словосполучення, виділяючи серед залежних елементів лише слова або словосполучення [5: 13; 9: 59].

Згідно з іншою точкою зору, підрядне означальне речення може розглядатися як залежний елемент аналізованих атрибутивних словосполучень. Так вважають, скажімо, Сільвія Чокер [6: 47] та автори підручника з теоретичної граматики англійської мови І. П. Іванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов [4: 139]. Т. МакАртур, визначає структуру всіх різновидів екзистенційних речень загальною формулою "there + be + a noun phrase": "Existential sentence is a sentence stating that something exists, usually consisting of there, the verb be, and an indefinite noun phrase: There's a tavern in the town. There must be somebody we can ask" [10].

Розмірковуючи над семантико-структурною значимістю підрядних означальних речень в структурі екзистенційних речень, цікаво познайомитися з інформаційно-структурним аналізом речень типу "Once there was a wizard who was very wise and rich", проведений К. Ламбрехтом [11]. Їх функція введення референта в ситуацію дискурсу (презентація референта в дискурсі). Вчений робить висновок, що в екзистенційних реченнях, що мають структуру складнопідрядного з підрядним означальним, і головне (Once there was a wizard), і підрядне означальне речення (who was very wise and rich) слугують для введення референта в дискурс. Ця специфіка функції зазначених речень відбивається в їх назві: "bi-clausal presentational construction" [11: 180].

Результати нашого дослідження екзистенційних речень підтверджують висновки про підрядні означальні речення як залежні частини підрядних словосполучень та про їх участь у презентації референта в дискурсі.

Розглянемо синтаксичну семантику підрядних означальних речень, що уточнюють референт, згаданий у головному реченні. Загально відомою є класифікація означальних речень на необмежуючі (рос. распространительные; англ. descriptive/ non-restrictive) та обмежуючі (рос. ограничительные; англ. limiting/ restrictive) [5: 521; 12: 124]. Критерієм поділу є обов'язковість синтаксичних зв'язків між головним та підрядним реченням.

Необмежуючі атрибутивні речення можуть бути випущені з структури складнопідрядного речення, так як субстантивний елемент, до якого відсилає відносне слово (англ. relative word), не потребує уточнення свого значення: I consulted my father who promised to help me.

Проте обмежуючі атрибутивні речення тісно зв'язані з своїм антицедентом (тим словом, до якого вони відносяться) і не можуть бути усунуті зі структури речення, тому що вони уточнюють значення свого антицедента. Саме такими є атрибутивні речення в складі складних номінативів людини. Наприклад:

There was an Old Person of Rheims,

Who was troubled with horrible dreams;

So, to keep him awake, they fed him with cake;

Which amused that Old Person of Rheims [7: 37].

Якщо з наведеного складнопідрядного речення виключити виділене підрядне обмежуюче означальне (*who was troubled with horrible dream/ укр. якого турбували жахливі сні*), то порушується зміст всього речення: стає незрозумілим, чому потрібно не давати цій людині спати:

There was an Old Person of Rheims,

.....

So, to keep him awake, they fed him with cake;

Which amused that Old Person of Rheims [7: 37].

Обов'язковість вживання підрядного означального речення визначається контекстуально обумовленою семантичною недостатністю субстантивного елементу в конкретних умовах його вживання, що вимагають деякої додаткової інформації про предмет чи особу.

Аналізовані словосполучення мають багато спільного зі словом: воно, так само як слово, є номінативною одиницею, що називають факти дійсності. Проте, на відміну від слова, ці

словосполучення є складними, хоча і більш конкретними, найменуваннями, в основі яких лежить сукупність граматично організованих компонентів.

Повнозначні підмети аналізованих прикладів в поєднанні зі всіма своїми означеннями утворюють складні найменування, які є мовним відображенням розчленованих понять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Нітенко О. В. Функціонування складних номінативів на позначення людини // Мова і культура, вип. 6, том III. – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – С. 116-120.
2. Розенталь Д. С., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – Москва: Просвещение, 1976. – 543 с.
3. Беловольская Л. А. Словосочетание. – <http://skyglobe.ru/r/get referat/70545/>
4. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – Москва: Высшая школа, 1981. – 285 с.
5. Русская грамматика в 2 т., Синтаксис. – Москва: Наука, Т. 2. – 1982. – 709 с.
6. Chalker S. Current English Grammar. – Hong Kong: Macmillan Publishers, 1989. – 295 p.
7. Topsy-Turvy World: English Humour in Verse. – Moscow: Progress Publishers, 1978. – 320 p.
8. Голев Н. Д. "Естественная" номинация объектов природы собственными и нарицательными именами. – lingvo.asu.ru/golev/articles/z64.html.
9. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. / За заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – Київ. Наукова думка, 1972. – 515 с.
10. McArthur T. Existential Sentence. – Concise Oxford Companion to the English Language, 1998. – <http://www.encyclopedia.com/doc/1O29-EXISTENTIALSENTENCE.html>.
11. Lambrecht K. Language Arts and Disciplines. – books.google.com.ua.
12. Kобрina N. F., Korneyeva E. F., Ossovskaya M. I., Guzeyeva K. A. An English Grammar: Syntax. – Москва: Просвещение, 1986. – 160 с.

Матеріал надійшов до редакції 22.06. 2009 р.

Котнюк Л. Г. Особенности сложных номинативов, обозначающих человека в поэзии "нонсенса" Эдвара Лира.

В статье проводится семантико-структурный анализ номинативных блоков, обозначающих человека в поэзии "нонсенса" Эдвара Лира. Объект исследования – атрибутивные словосочетания, в которых синтаксически ведущий элемент выражается именем существительным, обозначающим общий класс вещей ("man", "lady", "person"), и сопровождающимся зависимыми частями (адъюнктами), расположенными в препозиции и постпозиции к ядру.

Kotniuk L. H. The Peculiarities of Complex Nominative Blocks Naming a Person in Edward Lear's Poetry of "Nonsense".

The article deals with the semantic and structural analyses of complex nominative blocks naming a person in Edward Lear's poetry of "nonsense". The object of research is attributive phrases, in which the syntactically leading element is expressed by a noun denoting a general class of things ("man", "lady", "person") and accompanied by dependent parts (adjuncts), placed in the preposition and the postposition to the head.